

Cite: Poliakova, Svitlana & Kohatko, Yurii (2025). Vytraty domohospodarstv Ukrainy: typolohiia ta strukturni vidminnosti [Household Expenditures in Ukraine: Typology and Structural Differences]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 3 (61), 41—59.

УДК 330.567.2

JEL Classification: I32

СВІТЛАНА ПОЛЯКОВА, канд екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: polyakova_@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4630-642X

ЮРІЙ КОГАТЬКО, канд. географ. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
01032, Україна, Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: kogatko@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3392-9783

ВИТРАТИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ: ТИПОЛОГІЯ ТА СТРУКТУРНІ ВІДМІННОСТІ

Метою дослідження є вивчення структурних відмінностей у витратах домогосподарств, типологізація домогосподарств за рівнем доходу та соціально-демографічними характеристиками для виявлення різниці у їхніх споживчих можливостях, виокремлення найбільш вразливих до криз та потрясінь, розробки рекомендацій до соціальної політики держави. Обстеження соціально-економічного становища домогосподарств, у проведенні якого автори брали безпосередню участь, дало змогу заповнити інформаційну прогалину, що виникла внаслідок відміни Обстеження умов життя домогосподарств (проводилось Державною службою статистики України з 1999 р.). Отримано базу даних та розраховано показники, що характеризують різні аспекти умов життя домогосподарств. Проаналізовано рівні бідності для різних типів домогосподарств за двома критеріями (абсолютним, за критерієм фактичного прожиткового мінімуму та відносним, 75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат). Результати дослідження свідчать про значні структурні відмінності в споживчих витратах між

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

бідними та небідними домогосподарствами, а також між домогосподарствами з дітьми та без дітей. Серед сімей з дітьми у найгіршому становищі перебувають багатодітні родини. Виявлено, що в умовах війни домогосподарства змушені знижувати рівень споживання певних товарів та послуг, що спричиняє зниження рівня життя, особливо для найбільш вразливих верств населення. Водночас дослідження показало, що домогосподарства з більш високим рівнем доходу мають більшу гнучкість у витратах, що дає змогу їм краще адаптуватись до кризових умов. Проаналізовано структуру сукупних витрат різних за складом сімей до повномасштабного вторгнення та після. Показано, що порівняно з 2021 роком відчутно зросли витрати на харчування, на охорону здоров'я, придбання предметів домашнього вжитку; меншою мірою зросли витрати на придбання одягу та взуття. Разом з тим відбулось різке зниження частки витрат на особисте підсобне господарство, грошову допомогу родичам, купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель, купівлю акцій, валюти, вклади до банків тощо.

Розраховано показники середньодушового споживання продуктів харчування для сімей з дітьми та без дітей, для сімей з однією дитиною, двома дітьми, трьома і більше дітьми. Проаналізовано структуру витрат сімей, які потенційно мають вищі ризики бідності та вразливості: сім'ї з дітьми, де є особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми, де є пенсіонери та особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми, де всі дорослі працездатні, сім'ї з ВПО та ін.

Методологія дослідження включає використання статистичних методів для аналізу даних, отриманих на основі загальнонаціонального вибіркового Обстеження соціально-економічного становища домогосподарств (ОСЕСД), Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД), результати якого є репрезентативними для всієї сукупності домогосподарств України. Також використано методи аналізу та синтезу, порівняння, системного підходу, групування, структурного аналізу. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для формування рекомендацій щодо соціальної політики та заходів підтримки найбільш уразливих груп населення, а ще для розробки ефективних стратегій допомоги в умовах кризи. Дослідження також надає нові підходи до розуміння соціально-економічних наслідків війни для споживчих можливостей різних типів домогосподарств в Україні.

Ключові слова: сукупні витрати, структура витрат, бідність за абсолютним критерієм за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму, бідність за відносним критерієм, вразливі домогосподарства.

Постановка проблеми, актуальність. У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною, зростає важливість вивчення витрат домогосподарств як одного з ключових індикаторів рівня життя населення. Особливо значущим є аналіз диференціації витрат між бідними та небідними домогосподарствами, адже саме рівень добробуту визначає можливості домогосподарств задовольняти базові та вторинні потреби.

Не менш важливим є врахування демографічних характеристик, зокрема наявності та кількості дітей у складі домогосподарства. Сім'ї з дітьми зазвичай мають вищий рівень фінансового навантаження, а багатодітні домогосподарства можуть перебувати в більш уразливому становищі, особливо за обмежених джерел доходу. Тому дослідження витрат із ура-

хуванням типології за сімейним складом дає змогу більш точно оцінити соціальні ризики та потреби окремих груп населення.

Окремо заслуговує на увагу структура витрат, що відображає пріоритети споживання та рівень доступу до товарів і послуг. Зміна структури витрат часто свідчить про адаптацію до кризових умов або про зміну стандартів життя. Аналіз середньодушових витрат за основними напрямками (харчування, житло, охорона здоров'я, освіта тощо) уможливорює виявити специфіку споживчої поведінки та ступінь соціальної диференціації.

Отже, комплексне дослідження витрат домогосподарств з урахуванням рівня добробуту, типу сім'ї, структури споживання та середньодушових показників є надзвичайно актуальним. Воно забезпечує емпіричну базу для розробки ефективної соціальної політики, адресної допомоги та формування стратегій подолання бідності в умовах довготривалих кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика витрат домогосподарств, їх структури та взаємозв'язку з рівнем добробуту належить до ключових напрямів досліджень у сфері мікроекономіки та соціальної політики. Із середини ХХ ст. вчені досліджували вплив доходів, споживчих уподобань та соціально-демографічних характеристик на витрати домогосподарств. Значну увагу приділено розподілу ресурсів у сім'ї, індивідуалізації витрат та соціально значущим витратам, зокрема на дітей.

У класичних роботах Енгеля (E. Engel) [1] сформульовано один з перших емпіричних законів споживання — закон Енгеля, згідно з яким частка витрат на харчування зменшується зі зростанням доходу. В подальшому розвиток отримали дослідження моделей споживання та витрат, зокрема моделей постійного доходу (F. Modigliani (Ф. Модільяні)[2], M. Friedman (М. Фрідман) [3]) і моделей життєвого циклу. Важливий внесок у вивчення структури витрат зробили С. Л. Кеткар (S. L. Ketkar) і В. Чо (W. Cho) [4], які досліджували зв'язок між демографічними характеристиками домогосподарств та споживчими витратами.

У європейських країнах поширеними є емпіричні дослідження витрат домогосподарств на основі даних *EU-SILC*. Значна увага приділяється розподілу витрат домогосподарств у країнах Європейського Союзу, зокрема в роботах Я. Новака і О. Кочкової (J. Nowak, O. Kochkova) [5]. Вчені з країн ЄС вивчають не лише витрати, а й їх вплив на бідність та недоспоживання, наприклад роботи Т. Фахей, Б. Нолан, Б. Матре (T. Fahey, B. Nolan, B. Maître) [6].

У вітчизняній практиці питання структури витрат домогосподарств аналізуються у значній кількості праць науковців Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, зокрема Е. Лібанової (E. Libanova), Л. Черенько (L. Cherenko), В. Шишкіна (V. Shyshkin), В. Зайця (V. Zaiets), О. Крикун (O. Krykun), А. Реут (A. Reut), Ю. Клименко (Yu. Klymenko) [7, 8, 9]. Зокрема, вивчається динаміка витрат домогосподарств у контексті транс-

формацій соціальної політики, впливу пандемії *Covid-19* та воєнного стану, аналізуються відмінності у витратах між домогосподарствами з дітьми та без дітей, витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги. Також варто відмітити роботи О. Кириленко (O. Kyrylenko), А. Сидорчука (A. Sydorчук), С. Коваль (S. Koval), І. Сидор (I. Sydor) [10], що досліджують аналіз витрат як складову оцінки фінансового стану домогосподарств. Перспективними є дослідження витрат домогосподарств в аспекті планування бюджету родини вченими В. Ясишеною (V. Yasyshena), А. Долюк (A. Dolyuk) і Ю. Яровою (Y. Yarova) [11].

Попри значну кількість досліджень, присвячених аналізу витрат домогосподарств в Україні, слід визнати, що під впливом масштабних суспільних трансформацій, економічних і політичних криз, а також воєнного стану, ситуація змінюється настільки динамічно, що ці дослідження залишаються актуальними постійно. Структура та обсяги витрат домогосподарств істотно залежать від зовнішніх чинників, змінюваних швидко та непередбачувано, що потребує регулярного моніторингу й оновлення даних для адекватного розуміння сучасних тенденцій.

Постановка мети і завдань. Метою дослідження є вивчення структурних відмінностей у витратах домогосподарств, типологізація домогосподарств за рівнем доходу та соціально-демографічними характеристиками для виявлення різниці у їхніх споживчих можливостях, виокремлення найбільш вразливих до криз та потрясінь, розробки рекомендацій до соціальної політики держави. У статті поставлено та послідовно вирішено такі завдання:

- розрахувати рівні бідності різних типів домогосподарств за абсолютним та відносним критеріями;
- проаналізувати структуру витрат домогосподарств України та її зміну в умовах війни;
- оцінити відмінності у витратах різних типів домогосподарств, зокрема з потенційно високими рівнями бідності та вразливості;
- оцінити середньодушові витрати домогосподарств за різними напрямками та виявити тенденції до зменшення або збільшення витрат залежно від типу домогосподарства;
- визначити основні чинники, які впливають на рівень та структуру витрат сімей.

Методологія. Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних економічних методів, які забезпечують комплексний підхід до аналізу витрат домогосподарств. Серед загальнонаукових методів використано аналіз і синтез (для вивчення окремих складових витрат домогосподарств; порівняння (для виявлення відмінностей між витратами домогосподарств з різним рівнем добробуту, наявністю дітей, типом поселення). Серед спе-

ціальних економічних методів дослідження — статистичний аналіз (для обробки масиву даних щодо рівня та структури витрат, розрахунку середньодушових показників, варіацій та коефіцієнтів); групування (для класифікації домогосподарств за рівнем добробуту, складом та іншими характеристиками); структурний аналіз (для дослідження частки окремих напрямів витрат у загальному споживчому бюджеті); індексний метод (для оцінки динаміки витрат у часовому розрізі).

Інформаційною базою дослідження слугували Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД), що проводилось Державною службою статистики України до 2021 року, та вибіркове Обстеження соціально-економічного стану домогосподарств України (ОСЕСД), проведене у грудні 2023 р. — лютому 2024 р. за технічної підтримки ЮНІСЕФ під координацією робочої групи, створеної Міністерством соціальної політики України.

Виклад основного матеріалу. Можливості домогосподарства забезпечувати свої потреби напряму залежать від рівня добробуту. Безперечно, є низка інших чинників, які впливають на рівень витрат, проте матеріальний добробут є вирішальним. Логічно, що бідні домогосподарства не можуть дозволити собі мати такі ж витрати, як і небідні, оскільки покривати їх не матимуть змоги. За даними ОСЕСД, у середньому по країні у четвертому кварталі 2023 р. бідними за критерієм фактичного прожиткового мінімуму (ФПМ) були 27,9 % домогосподарств, а за відносним критерієм 75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат — 33,7 %.

Рівень бідності серед сімей з дітьми за обома критеріями перевищує показники по домогосподарствах без дітей. Так, витрати, менші від ФПМ має 31,4 % сімей з дітьми та 25,2 % — без дітей. Серед сімей з дітьми у найгіршому становищі перебувають багатодітні родини: тут рівень бідності сягає 57 %. У сім'ях з двома дітьми бідними є 36,6 %, а з однією дитиною — кожна четверта родина. Щодо пенсіонерських домогосподарств, то до бідних належить 38,4 % (рис. 1).

Якщо за критерій бідності взяти відносний (75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат), то рівень бідності по домогосподарствах з дітьми перевищував показник сімей без дітей на 6,8 в.п. Закономірності щодо різниці у показниках серед різних типів домогосподарств з дітьми фактично такі ж, як і за застосування як критерію бідності ФПМ, лише значення показників є вищими за всіма типами домогосподарств (рис. 2).

Серед домогосподарств, що складаються виключно з осіб пенсійного віку, 38,4 % є бідними за критерієм ФПМ, що на 10,5 в.п. перевищує середній рівень бідності по країні за цим критерієм. За відносним критерієм до бідних належить майже кожне друге пенсіонерське домогосподарство (47,8 %), водночас у середньому по країні бідних домогосподарств третина.

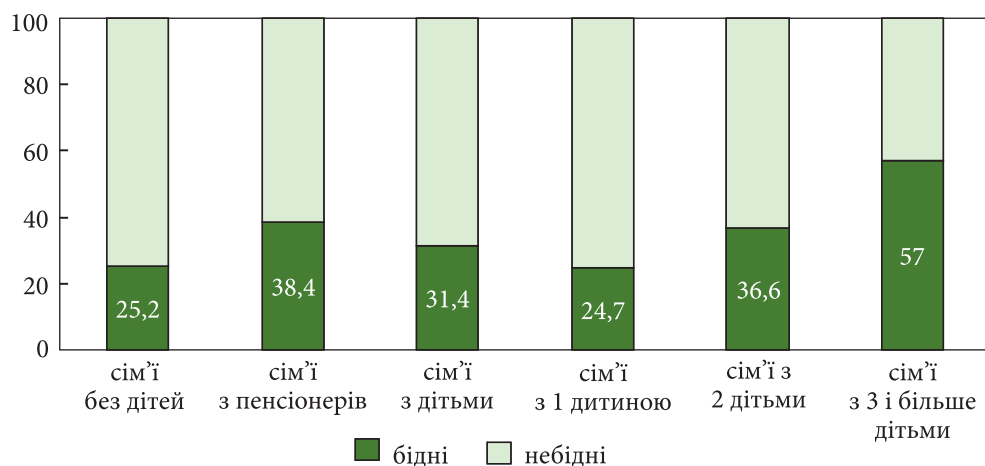

Рис. 1. Оцінки рівня бідності залежно від типу домогосподарств (за критерієм ФПМ), %, 2023 рік

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

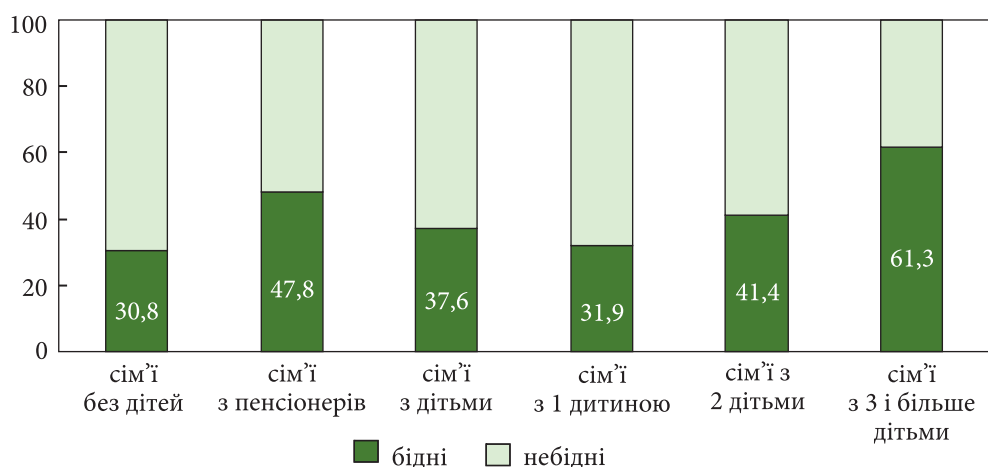

Рис. 2. Рівень бідності різних типів домогосподарств (за відносним критерієм 75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат), %, 2023 рік

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

Добробут домогосподарства має вирішальний вплив на рівень витрат. Так, середньодушові сукупні витрати бідних за критерієм ФПМ у чотири рази є нижчими від витрат небідних (3426 грн проти 14 093 грн), а витрати на харчування — у п'ять разів (1440 грн проти 7371 грн). Різниця у витратах бідних і небідних за відносним критерієм (75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат) є майже такою ж (рис. 3).

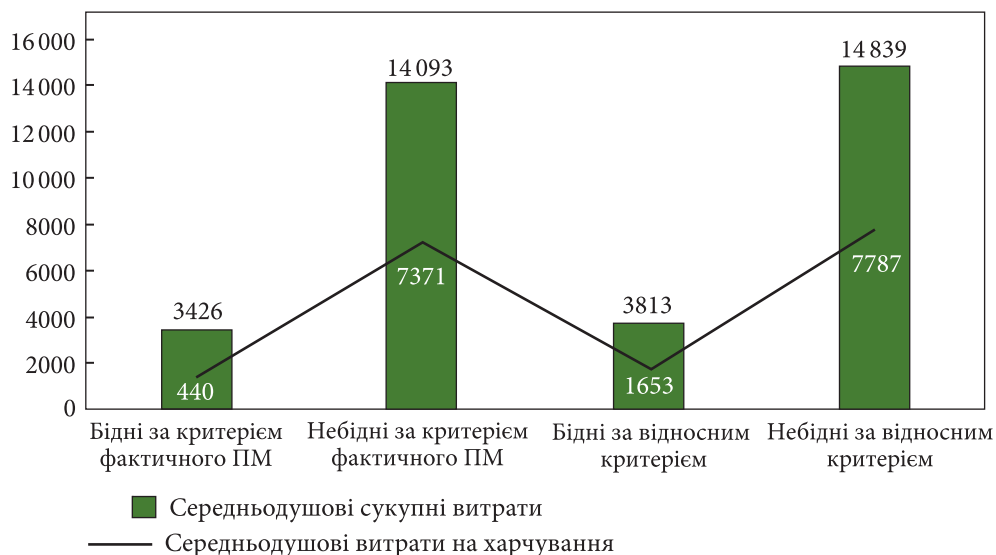

Рис. 3. Середньодушові витрати бідних та небідних домогосподарств, 2023 рік
Джерело: розраховано авторами за даними ОСЕСД.

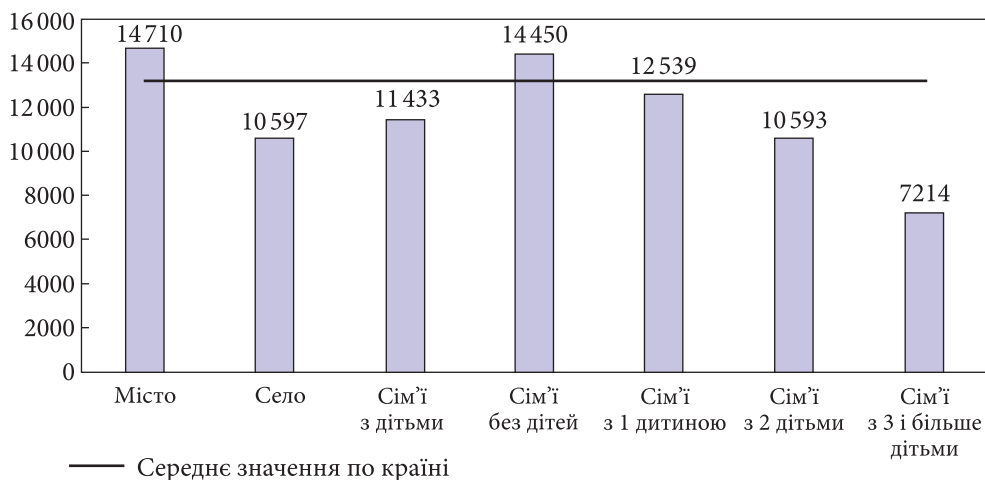

Рис. 4. Сукупні еквівалентні витрати домогосподарств, грн, 2023 рік
Джерело: розраховано авторами за даними ОСЕСД.

Сукупні еквівалентні витрати домогосподарств у середньому по країні становили 13 168 грн/особу на місяць. Домогосподарства містян витрачали у середньому на 4113 грн більше ніж сільські. Сім'ї з дітьми традиційно поступались сім'ям без дітей: їх витрати були в 1,3 раза нижчими та становили 11 433 грн проти 14 450 грн (рис. 4).

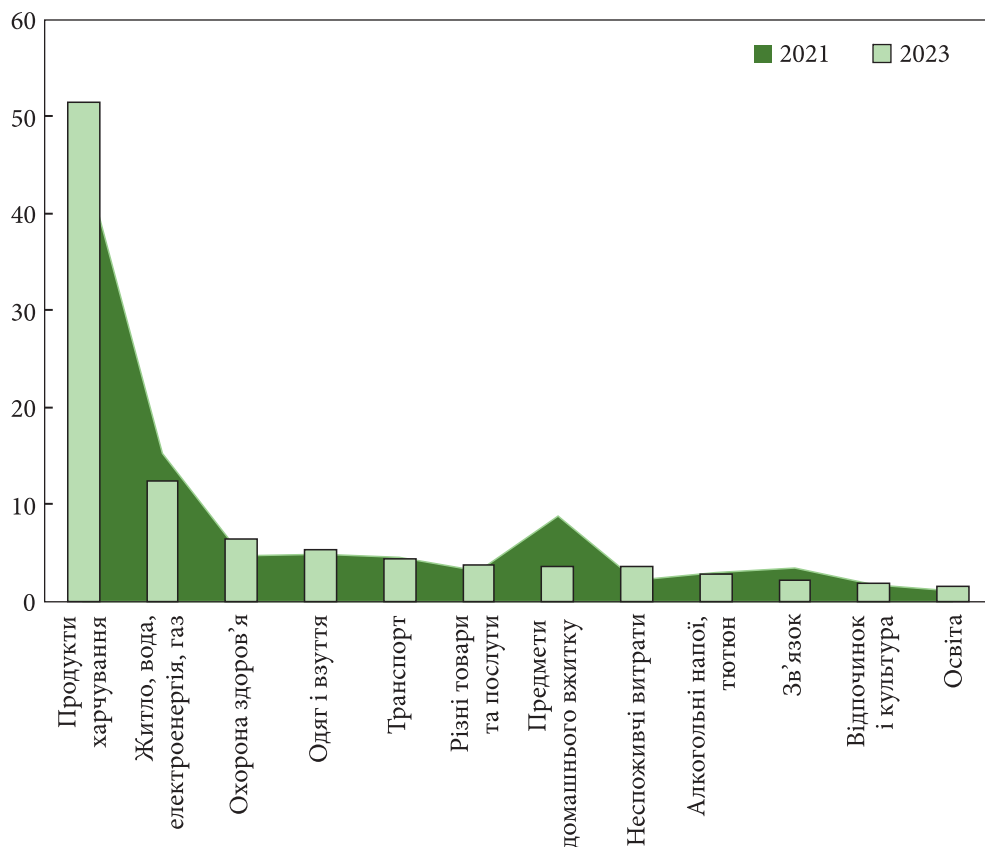

Рис. 5. Структура сукупних витрат домогосподарств у 2021 та 2023 рр.
Джерело: розраховано авторами за даними ОУЖД (2021 р.) та ОЕСД (2023 р.).

Усередині домогосподарств із дітьми теж існує істотна диференціація: так, у сім'ях з однією дитиною витрачали 12 539 грн на особу в місяць, з двома дітьми — 10 593 грн, а в багатодітних — лише 7214 грн, що майже вдвічі менше від середнього по країні значення.

Щодо структури сукупних витрат, то в 2023 р. середньому по країні найбільшу частку, як і в попередні роки, становили витрати на харчування (51,4 %). Наступними за вагомістю є витрати на оренду житла, оплату води, електроенергії, газу, інших видів палива (12,3 %). На медицину домогосподарства витратили 6,4 %, придбання одягу і взуття — 5,3 %, транспорт — 4,4 %, на решту статей витрати коливались в межах 3,7 — 1,2 %.

Порівняно з 2021 р. відчутно зросли витрати на харчування: з 45,9 % до 51,4 %, на охорону здоров'я (з 4,7 % до 6,4 %), придбання предметів домашнього вжитку (з 2,2 % до 3,5 %); меншою мірою зросли витрати на придбання одягу та взуття (з 4,8 % до 5,3 %). Разом з тим відбулось різке зниження частки неспоживчих витрат — в 2,4 раза, або з 8,7 % до 3,6 % (рис. 5).

Такі структурні зміни загалом свідчать про погіршення матеріального становища домогосподарств: зростання частки витрат на харчування є класичним маркером, що відображає негативні зміни в добробуті домогосподарств. Такий висновок підтверджується і різким зниженням частки неспоживчих витрат, до яких входять витрати на особисте підсобне господарство, грошова допомога родичам, іншим особам, купівля нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель, купівля акцій, валюти, вклади до банків тощо.

Якщо порівнювати різні типи домогосподарств, то існують певні закономірності щодо структури витрат. Так, наприклад, домогосподарства без дітей більшу частку витрачають на оплату житла, електроенергії, води, газу, інших видів палива, оскільки, як правило, проживають у більших помешканнях. Особливо це стосується пенсіонерських домогосподарств: якщо брати витрати на опалення їх помешкань у зимовий період, то вони є вищими через більшу площу житла. Інша справа, що пенсіонерські домогосподарства переважно мають субсидії та пільги на житлово-комунальні послуги, проте в загальній сумі ці витрати є вищими ніж по сім'ях із дітьми. А якщо мова йде про сім'ї без дітей, де дорослі працездатного віку, то вони можуть дозволити собі оплачувати більше за площею помешкання і без пільг та субсидій.

Стосовно витрат на придбання одягу та взуття, логічно, що найбільше таких товарів потребують багатодітні родини, відповідно і частка цих витрат у структурі сукупних витрат є найвищою: 7,23 % проти 6,21 % по сім'ях із двома дітьми, 5,71 % — з однією дитиною та 4,92 % — по сім'ях без дітей.

Багатодітні сім'ї також вимушені економити на таких статтях як відпочинок і культура (0,8 % у структурі сукупних витрат проти 1,8 % у середньому по країні); ресторани та готелі (0,32 % проти 1,21 %); транспорт (3,24 % проти 4,41 %). Натомість на харчування багатодітним родинам доводиться виділяти 55,44 %, а в середньому по країні показник становить 51,42 %.

Щодо інших типів сімей, які мають підвищені ризики бідності та вразливості, то найбільшу частку спрямовують на харчування в сім'ях із дітьми, де тільки одна доросла особа — майже 58 %. Сім'ї з дітьми, де немає дорослих з вищою освітою, витрачають на харчування 56,5 %, де всі дорослі пенсіонери або особи з інвалідністю — 53 %. Пенсіонерські домогосподарства спрямовують на харчування 54 % від сукупних витрат. Рівень витрат на харчування в сім'ях, у складі яких є внутрішньо переміщені особи, є нижчим на 4 в.п. середнього по країні (рис. 6).

Різницю в можливостях щодо забезпечення потреб домогосподарств показують витрати в грошовому еквіваленті. Так, якщо у містах сім'я витрачає на харчування 6328 грн у середньому на особу, то в сільській місцевості — 4703 грн. У сім'ях з дітьми середньодушові витрати на хар-

Рис. 6. Частка витрат на харчування окремих типів домогосподарств у 2023 році, %
Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

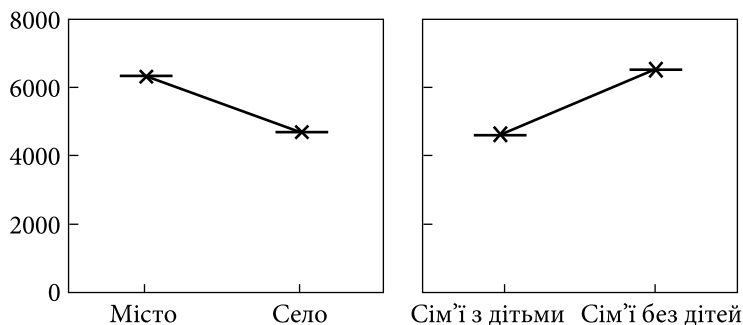

Рис. 7. Середньодушові витрати на харчування, грн/особу на місяць, 2023 р.
Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

чування в 1,4 раза є нижчими ніж у сім'ях без дітей і складають 4601 грн проти 6545 грн (рис. 7).

По всіх основних групах спожитих продуктів харчування сім'ї з дітьми «не дотягують» до сімей без дітей: з року в рік по домогосподарствах з дітьми спостерігається недоспоживання таких важливих для дитячого ор-

ганізму продуктів, як-от молоко, м'ясо, риба, овочі та фрукти, а отже, формуються додаткові ризики для здоров'я дітей. Так, м'яса та м'ясопродуктів споживається менше на 0,6 кг на особу, риби та рибопродуктів — на 0,3, молока та молочних продуктів — на 0,6, овочів — на 0,7, фруктів та ягід — на 0,4 кг. Навіть картоплі споживається менше на 1,1 кг (табл. 1).

Крім типу домогосподарства, істотний вплив на кількісні показники споживання продуктів має рівень добробуту. Так, наприклад, домогосподарства, чиї витрати є нижчими від ФПМ (тобто є бідними за критерієм ФПМ), споживають у 1,8 раза менше м'яса та риби, ніж небідні, в 1,3 менше

Таблиця 1. Середньодушове споживання окремих груп продуктів залежно від типу домогосподарства у 2023 році, кг/особу на місяць

Група продуктів харчування	Середнє по країні	Домогосподарства без дітей	Домогосподарства з дітьми загалом	Домогосподарства з однією дитиною	Домогосподарства з двома дітьми	Домогосподарства з трьома та більше дітьми
М'ясо та м'ясопродукти	2,0	2,3	1,7	1,8	1,6	1,4
Риба та рибні продукти	0,9	1,0	0,7	0,8	0,6	0,5
Молоко та молочні продукти	2,5	2,7	2,1	2,2	2,1	1,9
Овочі (крім картоплі)	2,6	2,9	2,2	2,3	2,0	1,9
Картопля	4,4	4,9	3,8	3,9	3,6	3,4
Фрукти та ягоди	2,2	2,4	2,0	2,1	1,8	1,5

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

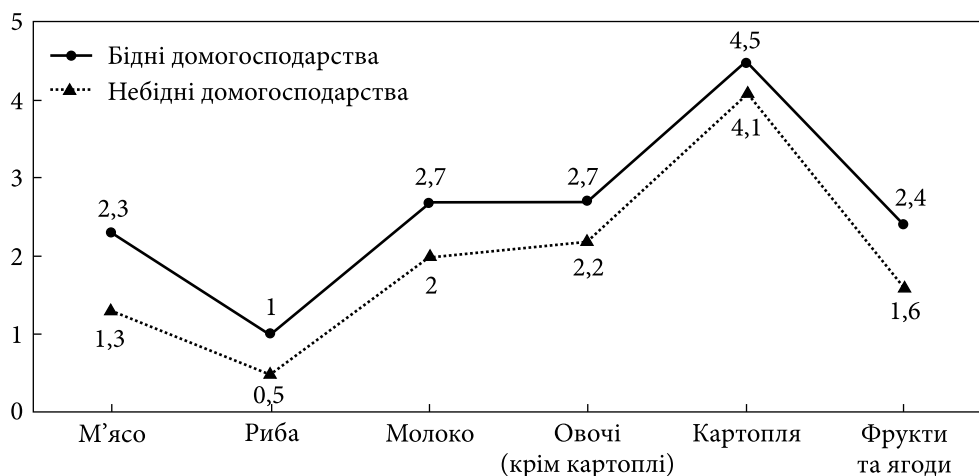

Рис. 8. Споживання окремих груп продуктів харчування бідних та небідних (за критерієм ФПМ) домогосподарств, кг/особу на місяць, 2023 р.

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

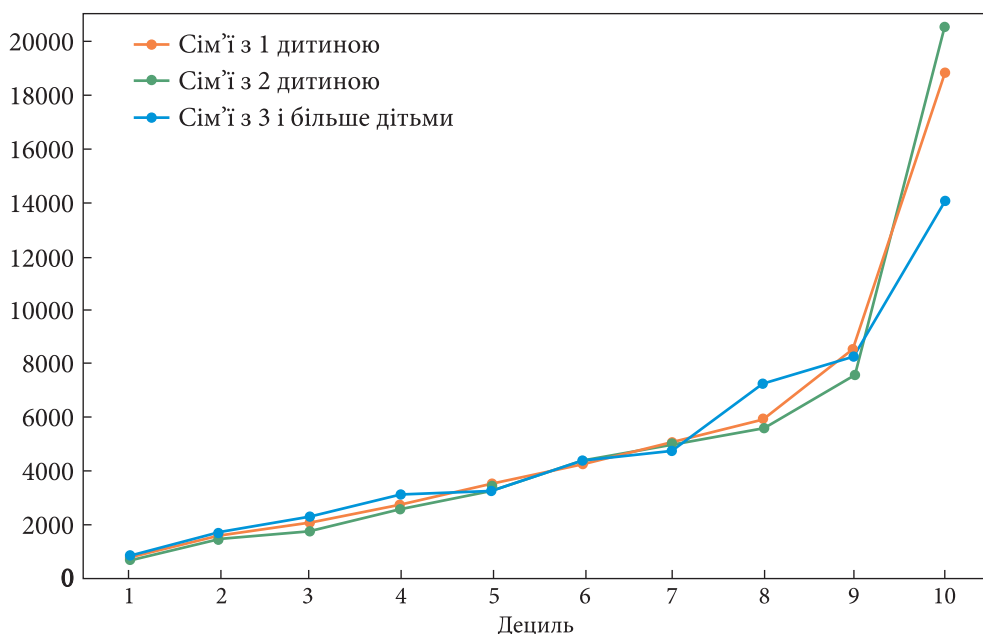

Рис. 9. Середньодушові витрати на харчування сімей з дітьми, в розрізі децильних груп, грн/особу на місяць, 2023 р.

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

молочних продуктів, у 1,2 раза — овочів, у півтора раза — фруктів. Якщо серед небідних сімей середньодушове споживання м'яса та м'ясопродуктів становить 2,3 кг на місяць, то серед бідних — 1,3; риби та рибних продуктів — майже 1 кг та 0,5 кг відповідно (рис. 8).

Збалансоване харчування є одним із базових чинників здорового та гармонійного розвитку дитини, профілактики захворювань, адаптації до навколишнього природного середовища. Не менш важливим є забезпечення різноманітності харчового раціону задля надходження в необхідній кількості вітамінів (А, Д, Е, К, С, В1, В2, РР, В6, В12, фолату, біотину, пантотенової кислоти) та мінералів: кальцію, фосфору, магнію, заліза, цинку, йоду, селену, фтору, міді.

Хоча сім'ї з дітьми потребують більшого різноманіття в раціоні, реальні можливості його забезпечити є обмеженими, особливо коли мова йде про багатодітні родини. Так, якщо порівняти середньодушові витрати на харчування по децильних групах, різниця є разючою: у першому децилі вони не дотягують навіть до 1000 грн, причому незалежно від кількості дітей в сім'ї, а в десятому становлять від 14000 до 20000 грн залежно від числа дітей (рис. 9).

Слід зазначити, що останній, десятий дециль помітно «відривається» від дев'ятого: якщо з першого по дев'ятий зростання витрат було більш-менш рівномірним, то від 9 до 10 відбулось істотне збільшення.

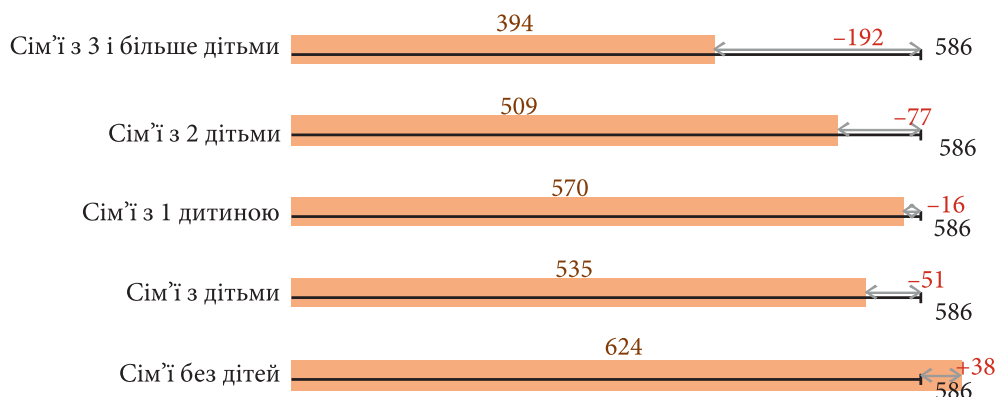

Рис. 10. Середньодушові витрати на придбання одягу та взуття, за типами домогосподарств, грн/особу на місяць, 2023 р.

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

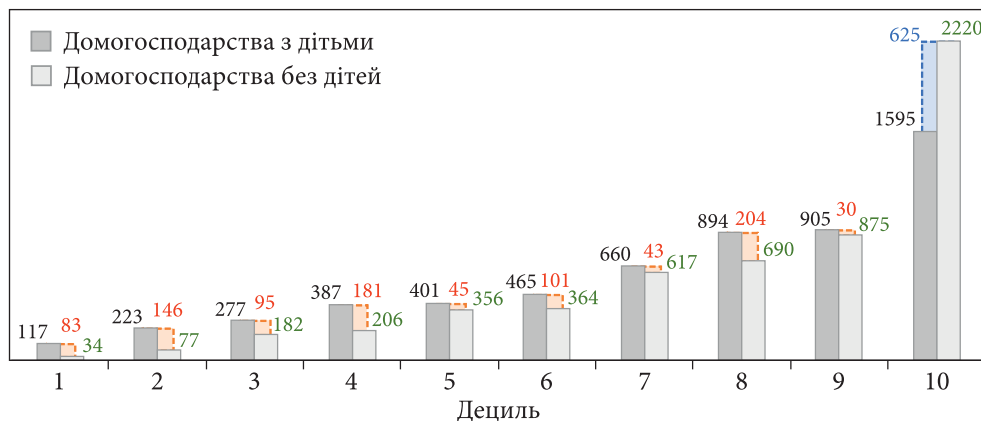

Рис. 11. Середньодушові витрати на придбання одягу та взуття, за типами домогосподарств та децильними групами, грн/особу на місяць, 2023 р.

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

Хоча в структурі сукупних витрат частка витрат на придбання одягу та взуття є найвищою у багатодітних родин, у грошовому еквіваленті середньодушові витрати сімей з трьома та більше дітьми на третину є нижчими від середніх по країні та майже вдвічі нижчими ніж по сім'ях без дітей. Так, якщо сім'ї без дітей витрачають 624 грн на особу на місяць, то багатодітні — 394 грн (рис. 10). Сім'ї, де виховується одна дитина, в середньому витрачають 570 грн на особу, де є двоє дітей — 509 грн. Якщо ще врахувати, що потреби у багатодітних сімей є більшими, можна припустити, що якість речей, які купують багатодітні, є набагато гіршою.

Оцінка витрат домогосподарств на придбання одягу та взуття в розрізі децильних груп показала, що різниця між домогосподарствами з дітьми та

Таблиця 2. Середньодушові витрати за окремими напрямками, грн/особу на місяць (серед сімей, які повідомили про такий вид витрат), 2023 р.

Напрямок витрат	Середнє по країні	Домогосподарства без дітей	Домогосподарства з дітьми загалом	Домогосподарства з однією дитиною	Домогосподарства з двома дітьми	Домогосподарства з трьома та більше дітьми
Освіта	653	1200	564	611	580	281
Медицина	923	1190	601	665	519	444
Відпочинок та культура	589	752	429	483	380	154

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

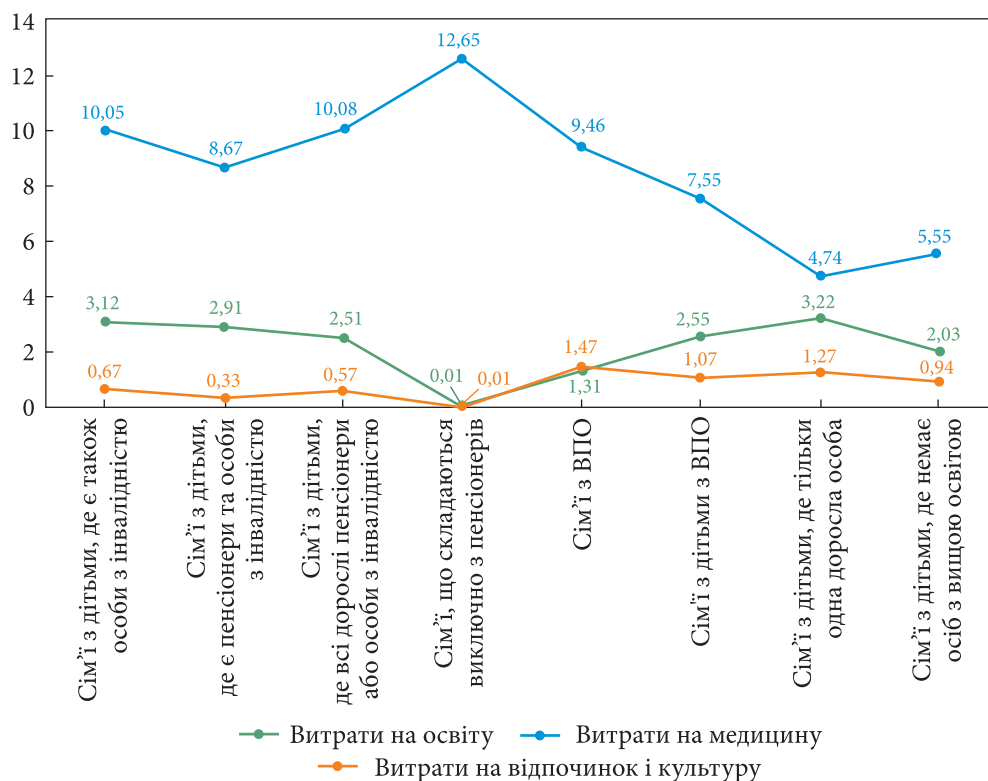

Рис. 12. Частка витрат на окремі статті різних типів сімей, %, 2023 р.

Джерело: розраховано авторами за даними ОЕСД.

без дітей формується виключно за рахунок 10 найбагатшого децилю: якщо сім'ї з дітьми в цьому децилі витрачають 1595 грн на особу, то без дітей — 2220 грн. По інших дев'яти децилях витрати є вищими в сім'ях із дітьми (рис. 11).

Домогосподарства з дітьми вдвічі менше витрачають на освіту, ніж домогосподарства без дітей: 564 грн на особу проти 1200 грн; на медицину різниця у витратах майже така ж: 601 грн проти 1190 грн. На відпочинок та культуру сім'ї з дітьми витрачають 429 грн, а без дітей — 752 грн (табл. 2).

Якщо різниця між витратами сімей з однією дитиною та двома дітьми є не такою помітною, то багатодітні негативно вирізняються із загальної сукупності. Так, на освіту домогосподарства з однією дитиною витрачають 611 грн, з двома дітьми — 580 грн, а з трьома та більше — 281 грн; на відпочинок та культуру — 483 грн, 380 та 154 грн відповідно. Навіть на таку життєво важливу сферу як медицина, багатодітним сім'ям «не вистачає» до середнього показника по країні 479 грн.

Серед інших типів сімей, які потенційно мають вищі ризики бідності та вразливості, виділяються пенсіонерські, де витрати на медицину в структурі сукупних витрат є найвищими — 12,7 % (що вдвічі більше ніж у середньому по країні), а витрати на відпочинок і культуру — найнижчими (0,01 %) (рис. 12).

У грошовому еквіваленті пенсіонери витрачають на медицину в 1,6 раза більше ніж у середньому по країні (1166 грн проти 709 грн). Також високі витрати на медицину в сім'ях, до складу яких входять, крім пенсіонерів, особи з інвалідністю: логічно, що вони мають більшу потребу в медичних послугах. Значно вища частка витрат на медицину у сімей з ВПО: 9,5 % проти 6,4 % у середньому по країні.

Щодо витрат на відпочинок і культуру, то в усіх домогосподарствах із підвищеними ризиками бідності та вразливості частка таких витрат не дотягує до середньої в країні (1,8 %). Так, наприклад, у пенсіонерських сімей ці витрати зведені практично до 0 (0,01 % від сукупних витрат домогосподарства), у сім'ях з дітьми, де є пенсіонери та особи з інвалідністю, на відпочинок і культуру витрачають лише 0,3 %, де всі дорослі пенсіонери або особи з інвалідністю — 0,6 %, де немає жодної дорослої особи з вищою освітою — близько 1 %.

Висновки. Дослідження соціально-економічного становища домогосподарств дало змогу заповнити інформаційну прогалину, яка виникла через призупинення у 2022 р. обстеження умов життя домогосподарств, що проводилось Державною службою статистики України з 1999 р. Отримано базу даних та розраховано показники, що характеризують різні аспекти умов життя домогосподарств. Результати проведеного дослідження уможливили сформулювати низку висновків.

На рівень витрат домогосподарств впливає кілька чинників, найважливішими з яких є рівень матеріального добробуту, наявність та кількість дітей, наявність непрацездатних осіб (пенсіонерів та осіб з інвалідністю), місцевість проживання. Традиційно за всіма статтями витрат домогосподарства з дітьми мають гірший рівень життя порівняно із домогосподар-

ствами без дітей, хоча мають більшу потребу як у збалансованому харчуванні, що є запорукою здорового та гармонійного розвитку дитини, так і в придбанні різних товарів та послуг. У 2023 р. зберігся основний профіль української бідності — ризик збідніти зростає з появою кожної наступної дитини, а у найбільш скрутному становищі, як і в попередні періоди, перебували багатодітні сім'ї.

У середньому по країні у другий рік повномасштабної війни в структурі сукупних витрат домогосподарств найбільшу частку традиційно становили витрати на харчування (51,4 %). Наступними за вагомістю стали витрати на оренду житла, оплату води, електроенергії, газу, інших видів палива (12,3 %). На медицину домогосподарства витратили 6,4 %, придбання одягу і взуття — 5,3 %, транспорт — 4,4 %, на решту статей витрати коливались в межах 3,7 — 1,2 %.

Порівняно з 2021 р. відчутно зросли частки витрат на харчування: з 45,9 % до 51,4 %, на охорону здоров'я (з 4,7 % до 6,4 %), придбання предметів домашнього вжитку (з 2,2 % до 3,5 %); меншою мірою зросли витрати на придбання одягу та взуття (з 4,8 % до 5,3 %). Відбулось різке зниження частки неспоживчих витрат — у 2,4 раза, або з 8,7 % до 3,6 %. Такі зміни на загал свідчать про погіршення матеріального добробуту населення та звуження можливостей до задоволення потреб вищого за базовий рівня.

Традиційно по всіх основних групах спожитих продуктів харчування сім'ї з дітьми «не дотягують» до сімей без дітей: з року в рік по домогосподарствах з дітьми спостерігається недоспоживання таких важливих для дитячого організму продуктів, як-от молоко, м'ясо, риба, овочі та фрукти.

Подальше вивчення рівня та структури витрат різних типів домогосподарств України є важливим з кількох причин. Оцінка рівня життя населення через показники бідності, доходів та витрат дає змогу визначити, які групи населення вже перебувають у стані бідності, які мають високі ризики стати бідними найближчим часом, як змінюється ситуація у динаміці. Дані про доходи, витрати, склад і типи домогосподарств уможливають для органів влади планування соціальної підтримки, субсидій, податкової політики. Розуміння особливостей різних типів домогосподарств зможе ефективніше спрямовувати ресурси на найбільш уразливі контингенти.

Так, у результаті проведеного дослідження виявлено, що найвразливішими з точки зору бідності та забезпечення достатнього рівня життя в період криз та різного роду потрясінь є сім'ї з дітьми, де тільки одна доросла особа, або немає дорослих осіб з вищою освітою, також сім'ї, де всі дорослі пенсіонери або особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми та ВПО. Відповідно соціальна політика держави має бути максимально спрямована на ці категорії сімей.

Для сімей з дітьми важливо створити умови для рівного доступу передусім до якісних освітніх та медичних послуг. За період карантину під час пандемії коронавірусу та під час повномасштабної війни освіта перейшла

для багатьох дітей в онлайн-формат, що стало однією з ключових причин погіршення її якості. Відповідно батьки намагаються заповнити прогалини у знаннях за допомогою репетиторів, послуги яких є доволі високовартісними. Розробка та запровадження відкритих освітніх онлайн-платформ дала б змогу дітям самостійно підвищувати рівень знань та продовжувати навчання за обраними напрямками.

Стосовно сімей, до складу яких входять особи з інвалідністю, то важливим напрямом підтримки гідного рівня життя для них є насамперед створення інклюзивного середовища в громадах, де вони проживають, забезпечення необхідними безкоштовними соціальними послугами, медичною допомогою, створення інклюзивних робочих місць, щоб вони могли відчувати себе повноцінними членами суспільства та підтримувати гідний рівень життя.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Engle, E. (1895). *Die Lebenskosten belgischer Arbeiter-Familien: Früher und jetzt*. Dresden: Heinrich. 124 p.
2. Modigliani, F., & Brumberg, R. (1955). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. *Post-Keynesian Economics*, 388—436. London: Allen and Unwin.
3. Friedman, M. (1957). *A theory of the consumption function*. Princeton University Press.
4. Ketkar, S. L., & Cho, W. (1982). Demographic factors and the pattern of household expenditures in the United States. *Atlantic Economic Journal*, 10 (3), 16—27. <https://doi.org/10.1007/bf02300157>
5. Nowak, J., & Kochkova, O. (2011). Income, culture, and household consumption expenditure patterns in the European Union: Convergence or divergence? *Journal of International Consumer Marketing*, 23 (3—4), 260—275. <https://doi.org/10.1080/08961530.2011.578062>
6. Fahey, T., Nolan, B., & Maître, B. (2004). Housing expenditures and income poverty in EU countries. *Journal of Social Policy*, 33 (3), 437—454. <https://doi.org/10.1017/s0047279404007767>
7. Libanova, E. (Ed.). (2019). *Human development in Ukraine: Assessment and forecasting of living standards*. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine https://idss.org.ua/arhiv/monografia_2019.pdf [Лібанова, Е. М. (ред.). (2019). *Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення*. Київ: Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України].
8. Cherenko, L., et al. (2021). *Social exclusion, inequality and child poverty*. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ_%20\(PDF\).pdf](https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ_%20(PDF).pdf) [Черенько, Л. М. та ін. (2021). *Соціальне відторгнення, нерівність та бідність дітей*. Київ: Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України].
9. Libanova, E., et al. (2024). *Poverty and inequality in Ukraine under the influence of COVID-19: Assessment approaches (2nd ed.)*. Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine. https://www.idss.org.ua/arhiv/New_БІДНІСТЬ%20ТА%20НЕРІВНІСТЬ%20В%20УКРАЇНІ%20ПІД%20ВПЛИВОМ%20COVID-19%20ПІДХОДИ%20ДО%20ОЦІНЮВАННЯ-1.pdf

- [Лібанова, Е. та ін. (2024). Бідність та нерівність в Україні під впливом COVID-19: підходи до оцінювання (2-е вид.). Київ: Ін-т демографії та проблем якості життя НАН України].
10. Sydorchuk, A., Kyrylenko, O., Koval, S., & Sydor, I. (2022). Expenditure analysis as a component of household financial condition assessment. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3 (44), 82—91. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3786> [Сидорчук, А., Кириленко, О., Коваль, С., & Сидор, І. (2022). Аналіз витрат як складова оцінки фінансового стану домогосподарств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 3 (44), 82—91].
 11. Yasyishena, V., Doliuk, A., & Yarova, Y. (2024). Policy of management of the household budget. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 326 (1), 280—288. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-44> [Ясишєна, В., Долюк, А., & Ярова, Ю. (2024). Політика управління бюджетом домогосподарств. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*, 326 (1), 280—288].
 12. Lopushnyak, G., Poliakova, S., Kohatko, Y., Ryabokon, I., Fomenko, O., & Mylyanyk, R. (2025). Consumer behaviour of ukrainian households: factors, strategies, changes under the influence of war. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1 (60), 522—542. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4645>
 13. Kogatko, Y. (2012). Changes in the standard of living of urban and rural populations in 1980—2010. *Economic and Social Geography*, 64, 77—87. http://nbuv.gov.ua/UJRN/esg_2012_64_11 [Когатько, Ю. (2012). Зміни в рівні життя населення села і міста в 1980—2010 роках. *Економічна та соціальна географія*, 64, 77—87].
 14. Reut, A., & Klymenko, Y. (2022). The impact of COVID-19 on the socio-economic situation of Ukraine's population. *Economy and Society*, 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-9> [Реут, А., & Клименко, Ю. (2022). Вплив COVID-19 на соціально-економічне становище населення України. *Економіка та суспільство*, 41].
 15. Zaiats, V. (2024). Financial behavior of households in the context of their resilient development. *Demography and Social Economy*, 1 (55), 41—58. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.041> [Заяць, В. (2024). Фінансова поведінка домогосподарств у контексті їх резильєнтного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (55), 41—58].
 16. Shishkin, V. S. (2016). Poverty population in Ukraine by housing conditions. *Demography and Social Economy*, 1 (26), 51—64. <https://doi.org/10.15407/dse2016.01.051> [Шишкін, В. С. (2016). Бідність населення України за житловими умовами. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (26), 51—64].

Стаття подана до редакції 13.05.2025

Svitlana Poliakova, PhD (Economics), Senior Researcher
Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: polyakova_@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4630-642X

Yurii Kohatko, PhD (Geography), Senior Researcher
Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: kogatko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3392-9783

HOUSEHOLD EXPENDITURES IN UKRAINE: TYPOLOGY AND STRUCTURAL DIFFERENCES

The aim of the study is to examine structural differences in household expenditures, to classify households by income level and socio-demographic characteristics in order to identify disparities in their consumption capabilities, to highlight those most vulnerable to crises and shocks, and to develop recommendations for state social policy. The survey on the socio-economic situation of households, in which the authors were directly involved, made it possible to fill the informational gap caused by the discontinuation of the Household Living Conditions Survey, which had been conducted by the State Statistics Service of Ukraine since 1999. A database was created, and indicators were calculated to characterize various aspects of household living conditions. Poverty levels were calculated for various household types using two criteria: the absolute criterion (based on the actual subsistence minimum) and the relative criterion (75% of the median level of total equivalent expenditures). The results of the study reveal significant structural differences in consumption expenditures between poor and non-poor households, as well as between households with children and those without. Among families with children, large families are in the most disadvantaged position. The study found that, under wartime conditions, households are forced to reduce their consumption of certain goods and services, leading to a decline in living standards — especially for the most vulnerable segments of the population. At the same time, the research shows that households with higher income levels have greater flexibility in their spending, allowing them to better adapt to crisis conditions. The structure of total expenditures was analyzed for families with different compositions in the pre-war year of 2021 and during the second year of the war. It was found that compared to 2021, spending on food, healthcare, and household goods has increased significantly, while spending on clothing and footwear has increased to a lesser extent. Conversely, there has been a sharp decline in the share of expenditures on personal subsidiary farming, financial assistance to relatives, real estate purchases, major home repairs, housing construction, the purchase of stocks and foreign currency, and bank deposits. Per capita food consumption indicators were calculated for families with and without children, including families with one child, two children, and three or more children. The expenditure structure of families at higher risk of poverty and vulnerability was also analyzed, including families with children and persons with disabilities, families with children and elderly or disabled members, families with children where all adults are incapable of working, and internally displaced persons families. The research methodology includes the use of statistical methods to analyze data obtained from the Household Living Conditions Survey, which is representative of the entire population of Ukrainian households. Methods of analysis and synthesis, comparison, systems approach, classification, structural analysis, and the index method were also employed.

The findings of this study can be useful for developing recommendations on social policy and support measures for the most vulnerable population groups, as well as for designing effective crisis response strategies. The study also provides new approaches to understanding the socio-economic consequences of war for the consumption capacity of different types of families in Ukraine.

Keywords: expenditures, total expenditures, structure of expenditures, absolute poverty based on expenditures below the actual subsistence minimum, relative poverty criterion, vulnerable households.